

І ФІЗИКИ І ЛІРИКИ: ПЛАТОН ПОРЕЦЬКИЙ І ЛЬЮЇС КЕРРОЛ

Что-то физики в почете.
Что-то лирики в загоне.
Дело не в сухом расчете,
дело в мировом законе.
Значит, что-то не раскрыли
мы, что следовало нам бы!
Значит, слабенькие крылья -
наши сладенькие ямбы,
и в пегасовом полете
не взлетают наши кони...
То-то физики в почете,
то-то лирики в загоне.
Это самоочевидно.
Спорить просто бесполезно.
Так что даже не обидно,
а скорее интересно
наблюдать, как, словно пена,
оппадают наши рифмы
и величие степенно
отступает в логарифмы.
Борис Слуцкий ,1959.

Що, здавалось би, може бути спільного між російським вченим-логіком, українцем за походженням, Платоном Порецьким (1846-1907) (на знімку ліворуч) та англійським письменником, автором всесвітньо відомої казки „Аліса в країні чудес” Льюїсом Керролом (1832-1898) (на знімку праворуч) і математиком Чарльзом Лютвіджем Доджсоном? Читачі, напевне, знають, що Льюїс Керрол та Чарльз Лютвідж Доджсон – це одна й та сама людина. Літератор Льюїс Керрол (крім казок, писав вірші та оповідання) – це псевдонім блискучого математика Чарльза Лютвіджа Доджсона, під справжнім прізвищем він публікував свої наукові праці.

Імена Порецького та Керрола все частіше ставлять поруч сучасні дослідники історії однієї з найфундаментальніших галузей науки – математичної логіки. Її ще називають теоретичною та символічною логікою, і вивчає вона докази та питання основ математики. Порецький і Керрол, незалежно один від одного, зробили відкриття, яке випередило свій час і було належно оцінене лише через 100 років.

За життя Льюїса Керрола вважали талановитим письменником, але посереднім математиком та логіком. Прикметно й те, що обидва вчені були холостяками. Керрол все життя захоплювався дружбою з маленькими дівчатками до 14 років (хлопчиків він не любив), писав казки для них, фотографував. Про Порецького таких відомостей немає, проте одна з його найзнаменитіших логічних задач про дівчат на балу.

Для Керрола літературна творчість була спочатку таким собі хобі. А Платон Порецький? астроном за своїм основним фахом? у вільний від роботи час захопився математичною логікою. А ще сучасники відзначають, що він «был всесторонне образованным человеком, обладал

недюжинними літературними талантами і поетическим даром, перекладав Беранже і склав деякий час редактором газети «Казанський біржовий листок».

Як бачимо, Порецький і Керрол були, що трапляється доволі рідко, „фізиками” і „ліриками” одночасно. Адже переважна більшість людей все-таки поділяються на гуманітаріїв і математиків: в одних більш розвинене образно-емоційне мислення, в інших – логіко-раціональне.

Кмітливі читачі, очевидно, здогадались, що наш інтерес до особистості Порецького не випадковий. Платон Сергійович дійсно – наш земляк. Він народився 3 жовтня 1846 року в Єлисаветграді в родині військового лікаря. У 1870 році юнак блискуче зі ступенем кандидата закінчив фізико-математичний факультет Харківського університету, і, як кращий випусник, був залишений професорським стипендіатом при кафедрі астрономії, на якій працював три роки (1871-1874).

Потім Порецького відправили в обсерваторію Пулкову, включили в експедицію в Астрахань для спостережень Венери. Подальше життя і наукова діяльність Платона Сергійовича пов'язані з Казанським університетом (1876-1889).

Тут він 25 травня 1886 року захищає дисертацію на ступінь магістра астрономії. Рада фізико-математичного факультету „ввиду выдающихся достоинств работы” клопоталась про присудження йому ступеня доктора астрономії. У дипломі доктора, підписаному 12 березня 1889 року ректором університету, деканом і секретарем фізико-математичного факультету, зазначалось, що «Доктору Порецькому предоставляются все права и преимущества, законами Российской империи со степенью доктора соединяемые».

Втім, як астроном Платон Сергійович сьогодні маловідомий. Своє ім'я він увічнив завдяки науковому хобі, ставши основоположником досліджень в галузі математичної логіки в Росії. Восени та взимку 1888 року протягом одного семестру приват-доцент Порецький першим в Росії для студентів-математиків Казанського університету прочитав курс математичної логіки та її застосування до теорії імовірностей (1888). Йому належить одне з узагальнень класичної теорії силогізму, а також дослідження з аксіоматики, теорії чисел та ін. Основні праці: „Изложение основных начал математической логики в возможно более наглядной и общедоступной форме” (1881), „О способах решения логических равенств и об обратном способе математической логики” (1884), „Из области математической логики” (1902) та ін. Сьогодні дослідники доводять, що Порецький вперше в історії побудував математичну силогістику, над якою все життя безуспішно працював великий математик Лейбніц. Деякі висновки і формули Платона Сергійовича через 15 років повторив знаменитий англійський учений і письменник Л.Керрол у своїй „Символічній логіці” (1896). Аби читачі склали хоча б якийсь уявлення про математичну логіку, наведемо зміст уже згаданої логічної задачі Порецького „О девицах”:

„Относительно девиц, бывших на одном балу, имеются следующие 14 посылок: 1) каждая из девиц была или благовоспитана (а), или весела (b), или молода (с), или красива (d); 2) когда начались танцы, то оказалось, что все нетанцующие девицы были некрасивы и что каждая из танцующих была или молода, или весела, или благовоспитана; 3) в другой момент, когда все пожилые девицы образовали отдельный кружок, о каждой из прочих девиц можно было сказать, что она или красива, или весела, или благовоспитана; 4) если выделить всех девиц немолодых и некрасивых, то останутся только благовоспитанные и веселые девицы; 5) если выделить всех девиц невеселых, то останутся благовоспитанные, молодые и красивые; 6) на балу вовсе не было таких девиц, которые, обладая молодостью и веселостью, не обладали бы в то же время ни красотой, ни благовоспитанностью; 7) между молодыми девицами не было таких, которые, обладая красотой и веселостью, были бы не благовоспитаны; 8) каждая благовоспитанная девица была или молода, или весела, или красива; 9) все девицы, соединявшие красоту с благовоспитанностью, были одни веселы, другие молоды; 10) каждой невеселой девице не доставало или молодости, или красоты, или благовоспитанности; 11) все те веселые девицы, которые, не отличаясь молодостью, обладали благовоспитанностью, были красивы; 12) немолодые девицы были одни не благовоспитанны, другие не веселы, третьи не красивы; 13) между некрасивыми девицами не было таких, которые с благовоспитанностью соединяли бы молодость и

веселость; 14) когда уехали все неблаговоспитанные, все немолодые, все невеселые, все некрасивые девицы, никаких девиц на балу более не осталось.

Узнать, возможна ли подобная задача, нет ли между ее посылками противоречий? Если задача возможна, описать точно весь состав («мир») девиц бала и определить соотношение между различными их категориями».

Голова паморочиться, чи не так? Помер Порецький 9 серпня 1907 року в с. Жовідь на Чернігівщині. Сьогодні популяризацією ідей Порецького в Росії інтенсивно займається кандидат технічних наук, програміст і винахідник Володимир Лобанов. Власне кажучи, це він пробудив нову хвилю інтересу до наукової спадщини уродженця Єлисаветграда. У 2005 році ґрунтовну біографію вченого підготував доктор філософських наук, професор Ульяновського університету Валентин Баженов „П.С.Порецький. Жизнь и научная деятельность пионера исследований в области математической логики в России”. Лобанов – автор низки книг та посібників: „Решбник по русской логике” (2002), „Русская логика для школьников” (2004), „Русская логика – это очень просто!” (2006), „Русская вероятностная логика” (2009), „Русская логика в информатике. Букварь математической логики” (2010), „Русская логика для "физиков" и "лириков"(2005). Це він у своєму виступі на XIV Міжнародній конференції-виставці "Інформаційні технології в освіті" (ІТО-2004) зазначив:

„За 15 лет до Кэрролла (в 1881г.) точно такие же результаты были получены гениальным русским логиком Платоном Сергеевичем Порецким. Это нисколько не умаляет заслуг Кэрролла, поскольку он был самоучкой и безусловно не знал о работах русского учёного, который тоже не оказался пророком в своём отечестве. Мировая математическая силлогистика, конечно же, начинается с П.С.Порецкого. Однако до сих пор ни в одном учебнике по логике вы не найдёте этих основополагающих формул”.

Приємно, що серед сучасних „фізико-ліриків”, а їх, повторюю, буквально одиниці, ? є ще один наш земляк. Це математик, поет і перекладач Сергій Якович Шорґін (на знімку). Він народився 11 листопада 1952 року в Кіровограді. У 1974 році закінчив факультет обчислювальної математики і кібернетики МДУ ім. М.В.Ломоносова. Доктор фізико-математичних наук (1997), професор (2003). З 1992 року працює в Інституті проблем інформатики Російської академії наук (ІПІ РАН), з 1999-го – заступник директора ІПІ РАН. Шорґін – відповідальний секретар і член редколегії журналу «Информатика и её применения», заступник головного редактора щорічника «Системы и средства информатики». Автор понад 100 наукових праць. З 1999 року інтенсивно займається поетичною творчістю та перекладами зарубіжної поезії. Автор 10 книг оригінальної поезії. Перекладає з англійської, польської, української (І.Франко, Л.Українка) та деяких інших мов. Ось один з віршів Шорґіна під промовистою назвою

„Я не писатель...”:

Я не писатель; я - читатель
И книг прочтенных отражатель.
Я сочиняю временами
(И извиненья приношу).
Но - что же эти сочиненья?
По большей части - отраженья
Того, что писано не нами;
Я отражаю - не пишу.

Поэт? О нет! версификатор,
Но всё же - не фальсификатор.
Порой играю со словами,
Порой грустна моя строка...
Я иногда - мистификатор,

А также (реже) - провокатор,
Но чаще - просто индикатор:
К тому, что писано не нами, -
Насколько наша жизнь близка...

Володимир Босько